

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԼՆՀԱՖԻՄ :

ԼՆԱԲԱՑԻՈՑ ամիրապետները իրենց առաջին մեծութեան ժամանակը ոչ միայն Լսիայի ու Լփրիկէի գրւխաւոր տեղերուն տիրեցին, հապանակ Լարոպայի հարաւային կողմերը առին, և մանաւանդ Սպանիա 710^ն, Բայց վրան 40 տարի հազիւ անցեր էր, խռովութիւն ընկաւ մէջերնին. արեւելքի ամիրապետութիւնը այլևայլ ճիւղ բաժնուելով տկարացաւ, Սպանիայի ճիւղն ալ զատուեցաւ արեւելքէն ու ինքնագլուխ թագաւորութիւն եղաւ ինչուան երկոտասաներորդ դար : Լն միջոցին ոտք ելան Սուղրինները, որ հին Սաւրիտանացոց մնացորդները կը համարուին ու Լփրիկէի ծովեզերեայ բնակիչներն են, և Լրաբացոց ձեռքէն Սպանիայի տէրութիւնը առնելով իրենք թագաւորեցին 1235^ն. աթուռին ալ դրին Կրանատա քաղաքը որ արդէն իրենք կանգնեցին էին տասներորդ դարուն մէջ :

Լսոնց թագաւորներն ալ անդադար կռիւներու մէջ ըլլալով՝ քանի գնացին տկարացան, այնպէս որ գրեթէ միայն Կրանատա քաղաքը մնաց իրենց ձեռքը՝ ինչուան 1492. ան տարին Կոնսալվոյ Վորտովացին հալածեց զիրենք, և վերջի թագաւորին Սուհամմէտ Լսուլ-Լստուլահ Լփրիկէ փախաւ ու հոն սպանուեցաւ : Սուղրիններուն ատենը շատ ծաղկեր էր Կրանատայի երկրագործութիւնն ու արհեստները. իրենք ալ քրիստոնէից հետ մեծ առուտուր ունենալով՝ բնական բարբարոսութիւննին քիչ մը ձգեցին : Լսոնք 1567^ն նորէն գրւուխ քաշել ուղեցին Սպանիացոց թագաւորէն, բայց նուաճեցան. իսկ 1610^ն բոլորովին քշուեցան ելան Սպանիայէն :

Լս Սուղրիններուն մեծագործու-

թեանը փառաւոր յիշատակ մըն է իրենց թագաւորական պալատը որ Լն հաճա, կամ Լարոպացոց հնչմամբը Լնհափրա կ'ըսուի, և արաբերէն Սէ-տիէ-Լ-Լ-հաճա, այսինքն Լարմիր քաղաք. և պատճառը՝ կամ գործածուած կաւին կարմիր գոյնն է, և կամ առջի թագաւորին անունէն՝ որ կ'ըսուէր Սուհամմէտ Լսն-Լ-Լսմէր :

Լնհամրային բոլոր պատերը աշտարակներով զարդարած են, ու ամբողջ պալատը բարձր բլրի մը վրայ է որ արեւելեան կողմէն Կրանատա քաղաքին վրայ կը նայի : Լնհամրային բոլոր յատակին երկայնուին է 2500 ոտք, լայնութիւնը 650. և կ'ըսեն թէ Սուղրիններուն ատենը մէջը 40,000 զօրք կրնայ եղեր կենալ, ու վառօդին զրտնուելէն առաջ անշուշտ անառիկ բերդ մը եղած պիտի ըլլայ. վասն զի Տարոյ գետն ալ ասոր արեւելեան՝ հիւսիսային ու արեւմտեան կողմերը պատած է : Կրանատայի թագաւորները պատերազմի ատեն հարկաւոր զէնքերը, և խաղաղութեան ատեն պէտք եղած զօսանքները բոլոր աս պալատիս մէջ ժողված են եղեր : Լնհամրան երթալու համար, քաղաքին Լննենեաց դռնէն՝ որ ելլես՝ իրեք բաժնուած ճամբայ մը կայ. մէջտեղինը կառքերու համար է, մէկալ երկուքը որ խիստ դարվեր են՝ ոտքով գնացողներուն համար. մէջտեղի ճամբան երկու կողմը բարձր ու թաւ ուռենիներով այնպէս գոցուած է որ արեւուն ճառագայթները մէջը չեն թափանցեր : Լնտառին մէջէն անթիւ առուակներ կը վազեն ու բոլոր գետինը կ'ոռոգեն, կիժվեր վերնետուելով գեղեցիկ ջրվէժներ կը ձևացնեն : Լսուրին մօտ է Կարոլոս Ե կայսեր շինել տուած աղբիւրը դաշտի մը մէջ՝ որ շատ գեղեցիկ դիրք ունի : Լնքիւրը անցնելուդ պէս՝ Լնհամրայի դուռը կ'երևնայ որ Կատառտանի դուռ կ'ըսուի, ու մեծ կամարով քառակուսի աշտա-

րակ մըն է , վրան արաբերէն փառաւոր արձանագրութեամբ , որ կ'իմացնէ թէ աս դուռը շինուեր է 1348^ն , Ղաւնէն ներս որ մտնես , ջրշէղջներուն հրապարակը կուգաս . և հոն երկու ջրշէղջ կայ . մեծին երկայնութիւնը 102 ոտք , լայնութիւնը 52 ոտք է , վրան ալ կամար կամար սիւնազարդ :

Ըստ հրապարակին արեւելեան կողմն է կարողութեամբ , որ Լուսնոյ Պերրեկէթէ անունով հռչակաւոր ճարտարապետը շինած է : Հիւսիսային կողմէն կը մտնես Սէսուար ըսուած տեղը՝ որ բաղնիքի գաւիթն է , 150 ոտք երկայնութեամբ , ու 56 լայնութեամբ զուգահեռագիծ ձեւով . յատակը ճերմակ մարմարին , պատերն ալ բոլոր Լրաբացուց բանուած քովզարդարած : Ըսոր անկիւններուն և ուրիշ ներսի շէնքերուն վրայ արաբերէն խօսքեր գրուած կան աս նշանակութեամբ , թէ “ Լստուած միայն է յաղթական ” :

Սէսուարէն կը մտնուի Լուսնէն սրահը . ասոր երկայնութիւնը 100 ոտք է , լայնութիւնը 60 . յատակը ճերմակ մարմարին : Սէջտեղն է ան աղուոր շատրուանը՝ որ 12 առիւծներու վրայ ալապաստը ըսուած թափանցիկ քարէն աւազան մըն է , վրան ալ պղտիկ մը , և մէջէն ջուրը առատութեամբ վեր կը նետուի . ետքը մեծ աւազանին մէջ թափելէն ետեւ նորէն առիւծներուն բերնէն դուրս կը վազէ : Բոլոր սրահին չորս դին ճեմեղք մը կայ որ 9 ոտք բարձրութիւն ու 8 բթամատ տրամագիծ ունեցող վայելուչ ու բարակ սիւներու վրայ հաստատուած է . թէպէտ աս սիւնները անկանոն կերպով շարուած են , ոմանք զատ զատ , ոմանք ջուխտ ջուխտ , ոմանք ալ իրեք իրեք : Պատերուն վրայ գետնէն ինչուան 15 ոտք վեր՝ կապոյտ ու դեղին գունով կը մինտրէ շինած է միւսինի պէս :

Լուսնէն սրահին ճախ կողմէն կը մտնես Լպենսերաճներուն սրահը . հոն կը ցուցնեն ան կտրիճներուն արեւան նշանները՝ որ կասկածոտ թագաւորի մը հրամանովը ատենով սպանուեր են սրահին մէջ . բայց ան նշանները արիւն չեն , հապա երկաթի ժանգովը խառնուած ջրերուն դիրտն է՝ ճերմակ քարին վրայ նստած :

Լպենսերաճներուն սրահին դիմացը ուրիշ սրահ մըն ալ կայ , որուն յատակը երկու ճերմակ անարատ մարմարինէ քար կայ՝ ահագին մեծութեամբ . անոր համար Սրահ Հարազատաց կ'ըսուի :

Քոմարէսի մեծագործ աշտարակը Սէսուարի ծայրն է . ասիկայ բարձրութեամբը մէկալ բոլոր շէնքերէն վեր է , ու գրեթէ ուղղահայեաց՝ Տարրոյ գետին վրայ կը նայի , և ասկէ աղէկ դիտողութիւններ կ'ըլլայ : Քոմարէսի սրահը Լճամրայի ամենէն աւելի հարուստ ու փառաւոր սրահն է եղեր , ինչպէս ինչուան հիմա մնացորդներէն ալ կ'երեւայ : Ըստ սրահին արեւելեան կողմն է թագուհւոյն բնակարանը . և հոն ծակ ծակ քար մը կայ , ան ծակերէն դուրս կ'ըլլէ եղեր անուշահոտ ծխանելիքներուն մոխիր : Սոտ է ինտրայա ըսուած զարդարուն գեղեցիկ պարտեզը : Լճամրայէն շատ հեռու չէ նաեւ Լրեգական լեռը՝ որ Սուլթի թագաւորներուն ամառանային գեղն է եղեր . ասոր պալատն ալ Լճամրային կերպով շինած է :

Լճամրան մօտէն տեսնողը՝ թէ շինուածքին զարդերուն ու գեղեցկութեանը վրայ կը զարմանայ , և թէ այնպիսի բարակ շէնքին այնչափ առեւ զիմանալուն : Եւ իրաւընէ գրեթէ անհաւատալի բան կ'երեւայ , որ 500 տարիէն ի վեր աղբիւրները անդադար կը վազեն , ու վրայի կապուտ կարմիր և ոսկեգոյն ներկերը իրենց կենդանութիւնը ճիշդ պահեր են , ան բարակ սիւններն ալ այնչափ հաստատ կեցեր են , թէպէտ և շատ

անգամ գետնաշարժներ ալ եղած են հոն :

Ահա մի քանի թագաւորական քաղաքապետ մը ունի , որ սովորաբար Արաւնատա կը նստի . բերդին մէջ ալ պահպան գունդ մը զօրք կայ՝ որ ճամբորդներուն առաջնորդութիւն ալ կ'ընեն :

ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Արշարաւան ընկերութիւն Սոնիտի :

ՎԱՂԱՅԻ մէջ տարուէ տարի հանդիսաւոր պարգեւաբաշխութիւն մը կ'ըլլայ , որով տէրութեան գիտուն պաշտօնեաները վարձք ու պարգեւ կուտան անոնց՝ որ առաքինական երեւելի գործք մը կամ կտրձութիւն մը ընելով անուն հաներ են , կամ մասնաւոր կերպով մը իրենք զիրենք նուիրեր են ուրիշներու մեծ բարիք մը ընելու , և կամ նոր բարեկարգութիւն մը հաստատեր են , կամ թէ կատարելագործեր են ընդհանուր մարդկային ընկերութեան ո՛ր և իցէ վիճակը : Եւ պարգեւաբաշխութիւնս հաստատեր է Սոնիտի անունով բարերար մարդը . այսինքն կտակ ըրեր է որ հասարակաց հաւանութեամբ առատ պարգեւ մը տրուի ան առաքինի մարդկանց՝ որ աղքատ ու խեղճ վիճակէ են . որպէս զի թէ իրենք մէկ կերպով մը իրենց առաքինութեան վարձքը հոս ալ վայելեն , և թէ ուրիշներուն ալ յորդոր ու բարի օրինակ ըլլան :

Եւ մարդկային ազգի բարերարը ծնաւ Փարիզ 1733^{ին} դեկտեմբերի 13^{ին} . երեսուն տարեկան ատենը գաւառի մը կուսակալ եղաւ , և ան ծանր պաշտօնին մէջ ալ իր բարեկարգ կառավարութեամբը ու բարերարութեամբը ամենուն սիրելի ու պատկառելի եղաւ : Վաղղիայի խռովութեան տենը ինքը Եղիա քաջուեր էր , ու իր եկամուտէն անխնայ կը բաժնէր իր

քաղաքակիցներուն որ կարօտութեան մէջ էին : Սորէն Վաղղիա որ դարձաւ , շատ պարգեւաբաշխութիւններ հաստատեց մշտնջենաւոր եկամուտներով . իսկ իր կենաց վերջի տարիները 15,000 Ֆրանք որոշեց տարուէ տարի ան աղքատներուն համար , որ ինչուան հինգ Ֆրանքի կարօտ ըլլալով՝ իրենց ստացուածքը հասարակաց գրաւատունը գրաւի կը դնէին : Սեռաւ Սոնիտի 1820^{ին} դեկտեմբերի 29^{ին} , ու կտակով թողուց 3,800,000 Ֆրանք հասարակաց հիւանդանոցներուն , և 1,275,000 տարեկան եկամուտ իր հաւատած պարգեւաբաշխութիւններուն համար : Ինքը բնութեամբ քաղցրաբարոյ ու առատաձեռն էր , առանց դրսէն ցցընելու կամ պարծենալու . անոր համար ոմանք ագահ կ'ըսէին իրեն . ինչպէս որ շատ մարդկանց սովորութիւնն է՝ առանց քննելու մէկզմէկ դատել ու բամբասել :

Եւ բարերար մարդուս յիշատակը կը հռչակուի հանդիսաւոր կերպով ամէն տարի՝ երբոր իրեն պարգեւաբաշխութեան օրը կուգայ : Իրեն սահմանած եկամուտներուն մէկ մասը անոնց կը բաժնուի ամէն տարի՝ որ հասարակ արհեստաւորներուն վիճակը բարելաւելու համար օգտակար գիւտ մը գտած են . մէկ մասը անոնց՝ որ բժշկութեան ու վիրաբուժութեան մէջ խիստ երեւելի կ'ըլլան . մէկ մասն ալ աղէկ աշխարհագրական տեղեկութիւններ գրողներուն համար :

Սերոյիշեալ պարգևները բաշխողը Վաղղիայի գիտութեանց ճեմարանն է . բայց երկու պարգեւ ալ կայ որ Վաղղիական ճեմարանին մէջ կը բաժնուին . այսինքն մէյմը վարձք առաքինութեան՝ ան Վաղղիացուց համար որ շատ մեծ առաքինական գործք մը ըրած են ան տարուան մէջ . մէյմըն ալ ան գրուածքներուն համար՝ որոնք աւելի լաւ կերպով մարդկանց բարոյականը շտկելու յարմար են :

Սոնիտի վարձատրութեան օրինակը ու պտուղները տեսնելով 1837^{ին}